

KIRMIZI

Ayşe YILDIRAN¹

Özet

Renksizlikten sonra ilk adlandırılan renk olan kırmızı, ateşin ve kanın rengi olarak ortaya çıkar. Yaşam, sağlık ve mutluluğun evrensel simgesi, güçlü ve çekici özellikleriyle güzellik, cinsellik, evlilik, doğum gibi kavramlarla da bütünleştirilir. Yüksek statülerin ayrıcalığı erguvan, kırmızı kırmızısı, zincifre gibi renk tarihinin önemli ve değerli tonları kutsalın, büyük gizlerin, ölümsüzlüğün anlatımında da kullanılmıştır. Olumsuzluk kutbunda ise nefret, savaş, şeytan ve cehennemi temsil etmektedir.

Abstract

Being the first denomination after unchromatic colors, red appears as the color of blood and fire. An universal symbol for life, health and happiness, it is also associated with the concepts of beauty, sexuality, marriage, birth according to its powerful and attractive features. Symbol of the prestige and high status, the important and valuable nuances of the history of color like purple, kermes red and cinnabar are used for the expression of the sacred, the Great Work, the immortality. It represents hatred, war, devil and hell as for the the negative significances.

Anahtar Kelimeler: Ateş, Kan, Dinamik, Yaşam, Statü

Kırmızı

Bir zamanlar Arapça kökenli ‘Ahmer’ ve Farsça’daki ‘Sürh’ ile de karşılık bulan kırmızı, Arapça ‘kırmız’ dan, ‘kırmız böceği’nden türetilmiş bir sözcüktür. Bir renk terimi olarak adını, rengini taşıdığı bu böcekten üretilmiş tarihi bir boyadan, kırmızı boyasından alır ve öncelikle ‘kırmız rengi’ne gönderme yapar[1] [2]. Dolayısıyla salt bu kökensel ilişkiden yola çıkıldığında yalnızca kendisine özgü parlak bir kırmızıyı gösterdiği ileri sürülebilir. Fakat ‘kırmızı’ zamanla, daha yaygın bir kullanım edinerek anlam genişlemesine uğramış ve tüm kırmızıları temsil eden kavramsal bir konuma kavuşarak, en eski renk adlarından olan ‘al’ ve ‘kızıl’dan sonra, türünün genel adına dönüşmüştür. Kırmızı, renk düzleminde üç anarenkten biri olarak yer almakta ve renk tayfında, en uzun dalga boylarına sahip olması ve çok büyük bir renk yelpazesi sunması bakımından öbür renklerden ayrılmaktadır [3]. Bu kadar önemli ve büyük bir renk ailesinin bir boya adı aracılığı ile dile yansması, hiç kuşkusuz ‘kırmız kırmızısı’nın tarihi, kültürel ve ekonomik değerinden kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de ilk örneklerine eski Mısır’da rastlanan kırmızı rengi, eski Yunan’da da, Lidya’dan getirilen ve o zamanlar nasıl yapıldığı pek anlaşılamamış bir boya olarak geçmektedir [4]. İlk kaynağını İran ve Hint uygarlıklarından alan bu hayvani kökenli kırmızının, daha sonra bütün Avrupa’ya yayılarak büyük bir egemenlik kurması ise Araplar’ın öncülüğü ve etkisiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Fr. ‘Cramoisi’, Al. ‘Karmesin-rot’, İng. ‘Crimson’, İsp. ‘Carmesi’ ve İt. ‘Chermisi’ ve de ‘Cremisi’ gibi bugün hala birçok dilde geçerliliğini koruyan bir dizi terim, çok eski bir Hint-Avrupa kökeni ‘kirmi’ = Farsça ‘kirm’, kurt [5] böcekten, Sanskritçe ‘kirmidja’[6] ve Farsça ‘kirmiz’, aynı biçimde Arapça ‘kirmizî’ [7] yoluyla türeyerek İtalyanca ve İspanyolca aracılığıyla yayılmıştır[8]. Rönesans öncesine kadar değişik türlerinin dişil yeşil böceğinin kabuklarının öğütülmesinden elde edilen kırmızı rengi, 16.yydan sonra yerini Amerika kökenli olan Lat. ‘Cocus cacti’ ve Yun. ‘Dactylopius coccus’, kokinella ya da koşnile bırakmıştır. Kırmızı anlamına gelen Fr. ‘kermes’ ile zencifre

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 34156 Ataköy/İstanbul.

anlamındaki Lat. ‘Minium’ sözcüklerinin birleşiminden türetilen Fr. ‘Carmin’[9] ve ayrıca Lat. ‘Vermiculus’ kırmızı ya da koşnil anlamındaki küçük kurt sözcüğünden gelen Fr. ‘Vermillon’ gibi renk terimlerinin kökeni[8] de, bu parlak hayvani kırmızılara dayanmaktadır.

Bu kökensel çerçevede ortaya çıkan ortak renk alanı, parlak ve kromatik kırmızılarla koyu kırmızılar arasında uzanmaktadır. Türkçe’de ise, kırmızı boyası çok parlak bir al boya olarak al terimiyle tanımlanırken [10], kırmızı, en çok ‘kan rengi’ aracılığıyla tanımlanmaktadır[11] [10] [2]. Kırmızı tanımlarında ikinci olarak, kendisinden önce turuncuyla sarı arasındaki sıcak renkleri tek başına temsil etme işlevinde olan kıızıla da yer verildiği görülür. Kavramsal düzeyde olan ve genel terimlere dayandırılan bu betimlemeler, orta koyulukta olan parlak, saf ne sıcak ne soğuk gerçek bir kırmızıyı belirtmek amacını güder. Bunun yanı sıra az da olsa, ‘gelincik rengi’ gibi duyumsal renklere dayanan betimlemelere de rastlanmaktadır[12]. Ancak hem kan renginin hem de kızılın tüm renksel boyutları göz önünde tutulduğunda, aynı kökenden gelen yabancı terimlerde olduğu gibi, ister istemez parlak kırmızı sınırının aşıldığı, daha fazla kırmızı olma durumuna doğru geçildiği hatta koyu kırmızıya dek ulaşıldığı ortaya çıkar. Renk alanının böylesine geniş olması, tüm kırmızıları kapsamanın mantığına uygundur. Bilindiği gibi ak, kara, al ve kızıl gibi simgesel algılama düzeyine ilişkin eski renk terimleri zamanla siyah, beyaz ve kırmızı gibi genel renk terimlerine yerini bırakmış ve dildeki varlıklarını daha çok manevi anlamlar çerçevesinde sürdürmeye devam etmişlerdir[13]. Böylelikle kırmızının önemi ve bir ‘alev rengi’ olan al ile ‘ateş ve kan rengi’ne[4] [14]. bağlanan kızılın yerini alarak, bu terimlerin sınırlı renksel duyumlar belirtmekten öte, simgesel anlamlar düzeyinin ögesi olarak kalmasında ne kadar etkili olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bir çok uygarlıkça izlenen renk algılama gelişim dizgesine göre, kan yoluyla yaşamı kavramlaştıran kırmızı, ‘siyah’ ve ‘beyaz’dan sonra bilincine varılan ilk renk olmuştur. Dolayısıyla renk algılamasının genellikle renksizlik düzleminden sonra, renkdışı renklerle renk karşıtlığını ilk kez ortaya koyan kırmızı aracılığıyla başladığı ileri sürülebilir [3]. Renk çemberinde karşıtı olan iki anarenğin, sarı ile mavinin arasındadır. Sarıya doğru yönlendiğinde turuncu sınırındaki alları, maviye doğru ise mor sınırındaki kırmızı mor yelpazesini kapsar. Gerçek kırmızı, sarıyla mavinin tam ortasındaki ararek olan yeşilin tümleridir. Kırmızı, sarıdan kırmızıya uzanan ‘sıcak renkler’ sınıflandırması içinde yer alır. Yalnızca alevi ya da ateşi çağrıştırdığı için değil, aynı zamanda gerçekten de dalgaboyları hararet taşıyan kızılötesi ışınlarla çok yakın olduğu için de ‘sıcak’ bir renk sayılmaktadır[15]. İnsanlığın temel simgeleme biçimlerinden olan dört öge sınıflandırmasında da, ‘ateş’i ve bunun sonucunda yönlerden ‘güney’i simgeler. ‘Kuru’ olarak saptanan ayırıcı ve belirgin özelliğinin aşırıya gitmesiyle ‘kuraklığı’ temsil eder. Ayrıca güneşten geldiği kabul edildiği için, Mevlana tarafından renklerin en iyisi biçiminde değerlendirilerek güneş çağrışımını yapan sarıyı kapsayan ‘güneşe ilişkin bir kırmızı’yı ortaya koyar [14]. Herbiri tek tek yaşamın koşulu olan, yaşam veren sıvıyı, yani kanı, yaşamın ateşini ve yaşam için gerekli olan en büyük ısı kaynağını, güneşi ve onun parlaklığını görüntüsüne yansıtmış bir renk kavramı olarak, sağlık, mutluluk, güç ve de yaşama coşkusunun doruğa çıktığı şenliklerin rengi sayılması rastlantı değildir. Bunun yanı sıra, eski bayraklardan alev formunu taşıyan ve sarıyı içeren ‘yalav’ın biçim ve renk özelliklerine koşut olan ‘alev kırmızısı’ ve ‘al’la denk düştüğü söylenebilir. Turuncuya sahip olduğu oranda sıcak olduğu nitelendirmesinin anlamı da budur. Alev kırmızısı ve onun kökeninden türemiş al gibi açık ve parlak iki türü de, kırmızının kabına sığmayan, dinamik ve boyutlarını aşan özelliklerini göstermektedir. Kendi sınırları içinde kalan ve ışınım göstermeyen hareketinin geometrik biçimlerden kareye uygun görülmesi de, için için yanan ‘kor kırmızısı’yla bütünleştirilerek, ‘kızıl’a benzetilebilir.

Biçimle olan somut ilişkilerinde de, en üst derecesi 'ateş kırmızısı' ya da alev kırmızısında ortaya çıkan canlı bir renk olarak, biçim düzlemini aşan bir etkinliğe sahiptir. Yoğun enerjisi, rengini verdiği nesneleri öbürlerine göre yakınlıktırdığı gibi, onların olduğundan daha iri ve geniş gözükmesine de neden olmaktadır. Kırmızı, siyahtan sonra en fazla ağır etkisinde bulunan renktir. Heyecanı uyarıp güdülenmeyi artırdığı için, örneğin hızlı çalışmayı sağladığı halde, uzun süreli ilişkilerde nabız ve solunum artışına yol açması ve ayrıca kasları girmesi yüzünden yorucu olmaktadır. Beyaza doğru açıldıkça hafifleyip yumuşar[16] ve 'pembe' ile bambaşka bir sakin [15] ve tatlı kimliğin alanına girer. Siyaha doğru koyulaştıkça, daha ağır etkisi kazanmasına koşut olarak ağırbaşlılık ve ciddiyet kazanır [16], daha derin bir görünüm alarak ruhsallığın alanına doğru kayar. Oysa saf ve parlak olduğunda çok şaşırtıcı ve vurucudur, istense de istenmese de gözü çeler. Ateş ve kanla karşılaşmak insan için ne kadar uyarıcıysa, bunların rengini taşıyan bir renk olarak, o kadar uyarıcıdır. 'Red oyu'nun simgelemesi, 'kan göstergesi kırmızı'da kanın akmamasına ve 'ateş göstergesi kırmızı'nın yakıcılığına yönelik uyarı çağrışımlarından temellenir. Bu ayırıcı ve belirgin özellikler, öbür renklerle kolay kolay karıştırılmamasını, onları aşarak kendisini mutlaka onlardan önce kabul ettirmesine yol açar. Yabanıl beğeni gibi saf beğeni kümeleri tarafından yeğlenmesi, çocuklar[17], akıl hastaları ve gençlerin en sevdiği renk olması, öncelikle bu gösterişli ve şiddetli çekicilikle ilgili görülebilir. Bu, dur bildirisini yüklenen 'trafik kırmızısı'nda ve 'kırmızı alarm'da olduğu gibi, uyarıcı işlevlerin eksiksiz yerine getirilmesini gerektiren iletişim dizgeleri için kaçınılmaz olan bir bildirimsel özelliktir. 'Bayrak kırmızı'sı ile kırmızı üniforma dizgesinin askerlikte [3] ve özellikle meydan savaşlarında kullanılması da temelde, bu zorunluluktan ötürüdür. Ayrıca hareket duygusunu veren bir atılğanlık içinde, daima ileri doğru fırlama eğiliminde olması [15] ve içinde saldırgan bir gerilim taşıması [4], kırmızının devnim, eylem, devrim [18], özgürlük ve savaş [17] gibi kavramları en iyi temsil eden çağrışımlar yüklenmesine neden olmuş, onu çalkantı ve bunalım dönemlerinin başlıca rengi getirmiştir.

Bütün renklerde olduğu gibi, kırmızının renksel özellikleri, kavram alanındaki anlamsal ilişkilerden soyutlanamaz ve daima onlar aracılığıyla desteklenir. Bu karşılıklı ilişkiler çerçevesinde yapılacak bir irdeleme, kırmızının ikili karşıtlıklar aracılığıyla yorumlanan çokdeğerli bir yapıya ve tümlerliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi, kırmızıyla kurulan ilk ilişki, hayat veren sıvının rengi olmasından kaynaklanmaktadır: Kırmızı, öncelikle kan rengidir. İnsanlar tarafından çok çabuk fark edilen ve günümüzdeki tanımlara kadar yansıyan bu gönderge ilişkisi, kanla ve hayatla özdeş görülmesine de yansımıştır.

Yahudi geleneğine göre adlandırılan ilk insanın adı 'Adem' de kırmızı ve 'yaşayan' anlamlarından türetilmiş [18] bir göstergedir. Dolayısıyla 'ölüm' / 'yaşam' karşıtlığında 'ölü beyazı'na ve 'ölüm karanlığı'na karşı, yaşamdan yanadır ve yaşamın kutbunda yer alır. Bunun ilk örneğine, mağara devrinde yaşamı korumak ve ölümsüzlük kazandırmak amacıyla ölümlerin, 'kırmızı aşı'yla boyanmasında rastlanır. Aynı ilkel defin dizgesinin parçası olan siyah ve beyaz kullanımları da, yaşamdan ölüme geçişi kolaylaştırmak düşüncesine dayandırılmaktadır. Yüzyıllar sonra bambaşka bir kültürde, Çin'de, 'öküzkanı' vazoların kırmızısının da, ölmüşlerin adına bir yaşam ve ölümsüzlük dileği ilettiği görülmektedir [4] [19]. Kırmızının koruyuculuğu elbette yaşayanlar için de geçerli olmuştur. Halk geleneğinde uğurlu sayılması temelindeki loğusa [20], bebek ve hayvanlar için 'nazara karşı' kırmızı kullanımları da, aynı yaşamı koruma amacından kaynaklanmaktadır, çünkü kırmızı ölüme karşı en büyük yaşam büyüsüdür.

Kırmızı, ikinci gönderge ilişkisine göre, yaşamın temel güçlerinden olan ateşin ve onun ısı ve parlaklığının da rengidir, yani ateş rengidir ve sıcaktır. Soğuğu çağrıştıran ve suya ilişkin bir kavram olan maviye göre sıcak ve kuru etkisi yaratır. Ateşten dolayı da hayat kut-

bunu temsil etmektedir çünkü, yaşayan canlılar, ölümlere göre sıcaktır... Hayat, en büyük enerji kaynağının, güneşin verdiği sıcaklıkla var olur ve sürer. Ayrıca tarlaları ‘alazlayan’ ateşin, ürünün eskisinden daha gür ve bol çıkmasını sağlayarak bereketi getirdiğine inanılır. Bütün bunların nedenleri araştırıldığında ise kırmızı ile yeşil ilişkisinin irdelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu iki karşıt renk, birbirinin tümleridir. Türkçe’deki ‘od’ / ‘ot’ dönüşümü [21] kırmızı/yeşil tümlerliğinin somut bir yansıması gibidir. Dört öge sınıflandırmasına göre ateş/su karşıtlığına denk düşen bu ilişki yeşilin, kırmızının döngüsel eyleminden doğduğu biçimindeki bir doğa yorumuna dayanmaktadır. Bu durum, kırmızının göksel ateşinin, ya ‘şimşek’ biçiminde gökten gelip yağmuru yağdırarak ya da yerin altında enerjisiyle, ‘yaşıl’ı oluşturduğu yani ota ya da bitkiye can verdiği inancından temellenmektedir. Başka bir deyişle yeşil kırmızıdan çıkar ve kırmızıyla yeşil birbirlerini içerirler [14]. Bu durumdaki kırmızı ‘eril’ ve ‘etkin’ özellikler taşıırken, yeşil dişil ve edilgendir. Kuru/yaş karşıtlığı bağlamında da sonuç değişmez; yine ateş, yeşili-otu- yaktığı ya da kavurduğu kadar, hep onu yaratan ilke olarak kabul edilir. Çünkü değil bir ‘alazlama’nın ertesinde, bir yangının ardından bile yeşil daima yeniden hayat bulabilmektedir. Kırmızının ve de tümleri yeşilin ölümsüzlüğü simgelemesinin temelinde, işte bu tümlerliğin doğanın ‘ilkbahar’ döngüsüne koşut olarak biteviye kendi kendisini üretmesine ve onun ‘ölümsüzlüğüne’ benzetilmesi bulunmaktadır.

Kırmızının yeşile olan renksel karşıtlığı, her iki rengi de simgesel anlamlar düzleminin yaşam kutbunda yer alan, sağlık ve ölümsüzlük simgelerinde buluşturmaktadır. Her ikisi de birer sağlık kuruluşu olan ‘Yeşilay’ ve ‘Kızılay’ın simgesi olarak yeşil ve kırmızı renklerin seçilmiş olması, yeşilin ‘yaşam veren bitki’ kavramı ve kırmızının ‘yaşamsal su’ kavramıyla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. ‘Yanağından kan damlamak’ ve bundan başka ‘yaşamsal ateş’ kavramına bağlanan ‘kanlı canlı’ gibi anlatımlarda ifadesini bulan sağlık belirtilerinin, eskiden insanın dış görünümünün sırf kırmızı aracılığıyla değerlendirilmesi yoluyla yorumlandığı bilinmektedir. Böylelikle eskiden, ten renginin kırmızılığını yitirip solgunlaştığı hastalık durumlarında, yüksek ekonomik ya da kültürel değerleri nedeniyle önem kazanmış ‘kırmızı’ ve ‘zincifre’ gibi bazı boyalar, büyüsel davranışların devamı olarak ve iyileştirici özelliklerle bütünleştirilerek, sağaltım amacıyla kullanılmışlardır. Bu değerli kırmızılarının sağlık amacını aştığı ve yeni simgesel boyutlar kazanarak ‘yakut’, ‘iksir’, ‘felsefetaşı’ gibi bazı simgesel kırmızılarla birlikte, büyücülüğten gizemciliğe kadar uzanan çizgideki bir ölümsüzlük arayışının simgesine dönüştüğü de görülmektedir. Bunun en güzel örneği hekimliğin simgelenmesinde gözlenir. Ortaçağa kadar yeşil olan hekim cübbelerinde, ortaçağdan sonra koyu kırmızıya geçilmesi, eskiden tıbbın büyü ve gizli ilimlerle içiçe olması nedeniyle. Böylelikle bitkilerin renginden kanın rengine dönüşle gerçekleşen kırmızı yeşil tümlerliği, yaşamın renginin göstergesini, büyük gizlerin [14] ve ölümsüzlüğün simgesi düzeyine çıkartmıştır.

Kırmızının birçok uygarlıkta gelişen anlamsal ilişkilerine bakıldığında, bunların eril/dişil, gece/gündüz, yaşam/ölüm gibi bir dizi karşıtlık çerçevesinde biçimlendiği anlaşılmaktadır. ‘Dişilkırmızı’, ‘doğurganlık’la ilgili görülen ve aybaşı kanının kırmızısına dayanan kavramsal bir kırmızıdır. ‘Rahim/karın matrisi’yle temsil edilir ve hayatı verdiği inandığı için ‘kutsallık’la bütünleştirilir. Bu, istense de istenmese de kendi iç dinamizmiyle, içine çekebiyen, kendi içine alan bir uyarıcılığa ve çekiciliğe sahip ‘geceye ilişkin’ koyu bir kırmızı’dır. Yeryüzünün karanlıkları ve derinliklerinin merkezinde gizlenen ateşten esinlenerek, ‘merkezci’ bir çekim gücüyle bütünleştirilir. Dişil kırmızı insanoğlunun içindeki ‘ruh’un, bedeninin merkezindeki ‘gönlün’ ve de ‘libido’sunun da ateşi olarak da yorumlanmıştır. Karanlıkların dibindeki bu ‘yaşamsal sır’ simgesi, simyada ve bütün gizemci inanışlarda varlık bulur. Kırmızı bu bağlamda simyacıların potasındaki basit kara maddeden yeniden doğan

‘sihirli taş’ın ve ‘içrek bilgi’nin de rengidir. Dişil kırmızı aşağı ve içeri, merkezdeki bir noktaya doğru yönelen bir devinim olarak kabul edildiği için, karşıt olduğu renkler de altında ya da içinde gizlendiği yeryüzünün yeşili ve toprağın karası olarak düşünülmüştür. ‘Eril kırmızı’ ise tam tersine ‘gündüze ve güneşe ilişkin’ görülmesi nedeniyle ‘merkezkaç’ özellikler taşımaktadır. Etkisini güneşin güçlü ışınları gibi, hiçbir engel tanımadan her tarafa yayması nedeniyle ak ve altın rengiyle ortak çağrışımlara dayanan parlak kırmızıyla temsil edilir [14]. Bu hareketli ve yoğun enerjisi dışarı taşan, eril bir dinamizmin sınırlarını aşmasıdır. Tıpkı horoz ibiği ve dikleşmiş cinsellik örgeni gibi ileri fırlayan, atak bir yaşamsal gücü ve saldırgan ilişki biçimlerini çağrıştırır. Bu nedenlerle aşkın ve Eros’un da simgesidir.

Böylelikle insanlar hayatın sıvısı ve ateşinden oluşan kırmızı görünümünü, doğada ve özellikle kendi cinselliklerinde ve de ‘elma gibi’ yanaklarda, ‘kiraz gibi’ ya da ‘kor gibi’ dudaklarda gözlemişlerdir. Türkçe’de eril ve dişil gençlik dönemini yansıtan ‘kız’, ‘kızan’ sözcükleri, her iki göndergeyi de birden içeren kökeniyle, ilginç birer örnek oluşturur. Yaşamın bu iki temel koşulunun yüz rengine yansması, birçok dilde onun rengiyle somutlanarak gençliğin ve güzelliğin belirtisi olarak kabul edilir, hatta güzellikle [13] eşanlamlılık kazanır. Dolayısıyla var olan pembeliği iyice belirginleştirmek, zamanın ya da hastalığın soldurduğu rengi yeniden eklemek biçiminde uygulanan allık, ruj <Fr. ‘Rouge’ ve kına gibi ‘kozmetik kırmızıları’, erkek ve dişide cinselliği yansıtan ve istek uyandırmaya yönelik davranışlar bütününe bir parçası olarak [4] ortaya çıkarlar. Bu davranışların başlangıç noktasında ise aybaşı, bekaret ve doğum kanından meydana gelen kan göstergesi olan kırmızı bulunmakta ve cinselliğin göstergesi olarak dişil kırmızının tüm bedene uygulanmasıyla, vücut boyamada ortaya çıkmaktadır. Bedenin belirgin üyelerinin kırmızıya boyanması dışında, ‘allar bağlamak’ deyiminde görüldüğü gibi, ayrıca süslenme amacıyla da kullanılan bir renk olması, aynı dişil bütüncü içinde görülebilir. Bu anlatımda coşku veren anlamıyla ifadesini bulan kırmızı, aynı zamanda neşe dolu olan ve bu coşkuyu başkalarına da bulaştıran bir uyarıcılık içeren eril bir kırmızı kavramını yansıtır. Böylece kırmızının simgelediği gençlik, güzellik, sağlık, ölümsüzlük ve mutluluk gibi kavramlar dizisine kırmızı gelinlik, evlenme, doğum gibi törenlerin, şenliklerin ve ilkbahar kutlamalarının rengi olmak gibi dişil boyutlar eklenmekte ve bu simgelerin birbirini çağrıştırarak daha fazla çokanlamlılık kazanımları görülmektedir.

Evrensel bir kırmızı bütüncesi sunan ‘şarap’ da, kan ve ateş göstergesine dayanan kırmızı kavramından yola çıkmaktadır. Zincifre ya da kırmızı gibi içilen bir kırmızı olmak dışında, gerçek bir içkidir. Zamanın rengini uçurduğu kanın yerine geçtiği ve onu çoşturduğu için sağlık boyutunu aşan bir ölümsüzlük simgesi sayılmıştır. Yarattığı coşku hali canlılık, neşe ve cesaret, saldırganlık, güç vb. eril kırmızıya ilişkin sonuçların tümünü birden vermesi nedeniyle bir ‘gençlik şarabı’, bir ‘hayat iksiri’ gibi görülmüş, ‘tanrıların içeceği’ düzeyine çıkartılmıştır. Ölümden sonraki hayatın gizlerini bilmek üzerine kurulu olan Dionizosçu öğretilerde tanrıyla dolma anlamına gelen bu coşku, gizemcilikte vecd halinin göstergesi olarak yorumlanmış, tanrıya ulaşmanın ve tanrısal gizleri temsil eden ‘iksir’ simgesini yaratmıştır. Dionizos’un kanı simgesi, tektanrı dinlerde de etkisini korumuş, tanrısal boyutta kurumsallaşarak, örn. Hristiyanlık’taki kudas ayininde İsa’nın kanının simgesi olmuştur[14]. Şarabın renk alanı divan edebiyatındaki aşk söyleminde en az kendisi kadar mest edici olan sevgilinin dudağına ve yanağına ilişkin bir renk imajı olarak, ateş renginden, değerli taşların ateşini yansıtan ‘yakut’ ve ‘lal’gibi mücevher kırmızılarının ve ‘erguvan kırmızısı’nın rengine ulaşır [22]. Bu bütüncü de eşdeğerlilik kazandığı bu kırmızılar aracılığıyla simyanın, içrekçiliğin alanına geçmekte ve kutsallığın simgelenmesine aracı olmaktadır. Böylelikle iksir ve felsefetaşı gibi benzersiz ve ulaşılmaz simgeler ‘çok ender bulunan’ ve ‘çok pahalı’ olan yakut, ‘göksel ateşe sahip’ ‘şebçirağ’, ‘çok pahalı’ olan ‘kibrit-i zeybak’ yani zincifre

kırmızısı ve ‘bulunması imkansız olan’ ‘kibrit-i ahmer’ yani kırmızı kükürt ile ortak bir kavram ve renk alanı oluşturmakta, bu yolla, ulaşılması en zor şey olan tanrısal gerçeğin temsil edilmesine aracı olmaktadırlar.

Şarap betimlemeleri arasında yer alan ve yukarıdaki simgesel kırmızılar kadar benzersiz, erişilmez olan erguvan rengi, renk tarihine damgasını vurmuş renklerin başına gelir. Eskiçağın bu baskın rengi, Fenikeliler aracılığıyla Akdeniz çevresinde uygarlık sahnesine atılan, çeşitli deniz kabukları ve deniz yosunlarından çıkarılan has bir boyadır. Çok pahalı ve zahmetli bir üretim olmasına karşın, büyük bir ticari değer kazanmış ve çağlar boyunca altınla tek başına rekabet edecek düzeye ulaşmıştır. En önemli nüansı ‘parlak erguvan kırmızısı’ olan çok geniş bir kırmızı, pembe ve mor yelpazesinden meydana gelmektedir. Elde edilen tonların bir benzerinin daha yapılamamasından dolayı, paha biçilmez bir prestij kazanmış, eski Yunan’dan başlayarak soyluların ve yüksek sınıfların rengi haline gelmiştir. Roma imparatorlarının, sezarların, senatörlerin ayrıcalığı olan erguvan rengi, resmi imparatorluk rengi olarak kabul edilmiş, renk yasaklarının ve tekellerin en ünlü örneği olma sıfatını Bizans’ta da sürdürmüştür. Bir kafir rengi sayılmasına karşın, Hristiyan dünyasının da saygın renkleri arasına girmiş ve Bizans’ta imparatorluğun kutsallığını ifade eden bir anlam kazanmıştır [4]. Erguvan kırmızısı 15.yydan itibaren kırmızı kırmızısı, kök kırmızısı ve koşnil kırmızısı yerini alıncaya kadar, üst düzey din adamlarının, kardinallerin simgesi olmuştur. Bunun günümüze uyarlanmış bir örneği de yüksek bir statü göstergesi olarak resmi teşrifat törenlerinde kullanılan ‘kırmızı halı’ simgesidir [3]. İmparator hanedanına mahsus olmak anlamındaki Bizans kökenli ‘Porfirogenito’, erguvan doğmak kavramının Osmanlılarda, bir zincifre kırmızısı olan ‘Osmanlı kırmızısı’na dönüştüğü [19] görülmektedir [23] Yine imparatorların ayrıcalığı olan ‘fırfırı mürekkep’, esk., erguvan mürekkebi de ‘cinnabaris’ yani bir zincifre kırmızısıdır. Ayrıca formülün bilinmemesi nedeniyle erguvan kırmızısı kadar önem kazanmış has kırmızılardan olan en ünlü kök kırmızılarında Türk kırmızısı da, tıpkı bu kırmızılar gibi parlak bir kırmızıdır[4].

Kırmızı, saldırganlık kavramının uzantısında savaş, zafer ve de savaşa ilişkin cesaret gibi erdemlerin simgelenmesinde [24] de kullanılmaktadır. Ancak nasıl savaş aynı zamanda ölümse, damarlardayken yaşamın koşulu sayılan kan da, kan aktığında ya da kan döküldüğünde yaşamın karşısına dönüşerek olumsuz anlamlar kazanmaktadır. Burada kırmızının anlamsal ilişkilerini oluşturan karşıtlıkların bir kez daha birbirini içerdiği ve tersine dönerek daha başka anlamların ortaya çıkmasına neden olduğu görülür. Dökülen kanın pis olduğu inancı, aybaşı dönemlerinde kadına, başka bir insanın kanını döken cellatlara ve yaşamın gizli özüne dokunduğuna inanılan demircilere dokunma yasağını getirmiştir. Bu bağlamda eskiden cellat ve demircilerin giysi dizgesinde ‘kızıl’ın kullanılması [25], toplumun öbür üyeleri için gerekli uyarıyı yapma işlevini taşımaktaydı. Kırmızının yaşam/ölüm karşıtlığının her iki kutbunu birden içeren ve çokdeğerlilik taşıyan örneklerinden birisine de, ‘Kızıl Deniz’in adlandırılmasında rastlanır. Kızıl Deniz adı ile Eski Yunanda ‘erguvan kırmızısına boyanmış okyanuslar’ anlatımı, erguvanın elde edildiği denizleri gösterdiği kadar, ölüme ya da yaşama çevrilen karın matrisine dayanan, kurban ve erginleme törenlerine de gönderme yapmaktadır. Bu inanışın bir başka bir uzantısı da, adak amacıyla kurban kesilmesi ya da kan akıtılması geleneğinden ortaya çıkar. Arma renklerinden kırmızıyı temsil eden Fr. ‘Gueules’ terimi de, hem ısırın hem de yutan hayvan ağız imajıyla, kırmızının dişil ve erilden oluşan ikili doğasını yansıtan bir kavram olarak kendisini gösterir. Kırmızının hem çocukların hem de yabancı uygarlıkların en sevdiği renk olmasının ardında, bu ayrılmamış ikili doğayı taşımasının payı olduğu ileri sürenler bulunmaktadır. Yine Gueules simgesi öfke, kıyım ve cinayet gibi kötülüğe ilişkin bazı kavramları temsil ettiği kadar, yiğitlik ve sevgi gibi iyiliğe özgü anlamları da kapsayan bir kavram alanına sahiptir.

Bunun gibi, yeraltına ilişkin yaşam kaynağı kırmızı aynı zamanda, bütün inanışlarda kötü ruhlu tanrılar, kötülük simgesi şeytan, kötücül cinler, lanetlenmiş ruhlar gibi, 'ölüm/kötülük/günah' kutuplarında yer alan öznelere ve ortak mekanları cehennemin, renge bağlı evrensel tasarımına dönüşmüştür. Bu bütüncü, kırmızının taşıdığı şiddet boyutunun, tam dizginlenmeyip aşırıya kaçan ve böylelikle olumsuzluğa dönüşen bazı kavramlara aracılık etmesinden yapılır. Örneğin Türkçe'de de sıcaklığın artması kavramına dayanan 'kıızgınlık'ta olduğu gibi, olumsuz bir coşku durumu olan öfkeyi ifade eder. 'Aşk/nefret karışıklığı'nda da sevgiyi, aşkı hatta tanrısal aşkı bile temsil ederken kendini aşırı sevmek durumunda bencilliği, başkasınıya da bir şeyi çok sevmek durumunda tutkuyu, hiç sevmemek durumunda da nefreti simgeleyebilmektedir. Bu sevgisizlik iyice artıp kötülük ve düşmanlığa vardığında ve böylece başkalarını yok edici bir düzeye geldiğinde, kan dökücü eylemlerin rengi olarak cinayeti ve savaşı anlatır. Ayrıca şehvet ve karasevda dışında, kişiyi tüketen ve mahvolmasına yol açan her türlü tutkunun ve cinnetin gösterilmesinde kullanılmaktadır. Böylece kırmızı, ölümler diyarının ruhlarının ve ilahlarının, günah işleyenlerin ülkesi 'cehennem'in ve kötülüklerin efendisi 'şeytan'ın da rengi olagelmıştır. [3] [14].

Kaynaklar

- [1] Samî, Ş., (1985), 'Temel Türkçe Sözlük- Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî', İstanbul, Tercüman G.T.
- [2] Özön. M. N., (1967)'Ansiklopedik Sözlük- Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi', Milliyet Gazetecilik A.Ş. Bas.
- [3] Hope A., Walch M., (1990), 'The Color Compendium', New York, Van Nostrand Reinhold.
- [4] Brusatin, M., (1986), 'Histoire des Couleurs', Paris, Flammarion.
- [5] Şükûn, Z., (1996), 'Farsça- Türkçe Lûgat', İstanbul, Millî Eğitim B.Y.
- [6] Ball, P., (2005) 'Histoire Vivante des Couleurs', Paris, Ed. Hazan.
- [7] Delamare, F., Guineau, B.,(2000), 'Colour Making and Using Dyes and Pigments', New York, Thames &Hudson.
- [8] Cardon, D., (2003), 'Le Monde des Teintures Naturelles', Paris, Ed. Belin.
- [9] Molard-Desfour, A., (2000), 'Le Dictionnaire des Mots et Expressions de Couleur- Le rouge', Paris, CNRS Ed.
- [10] Demiray, K., (1994) 'Temel Türkçe Sözlük', 3. Baskı, İstanbul, İnkilâp Kitabevi.
- [11] TDK, (1979), 'Türkçe Sözlük', 6.Baskı(1974 baskısından), Ankara, Maya Matbaacılık.
- [12] 'Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi', (1986), İstanbul, Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- [13] Karabaş, S., (1996), 'Dede Korkut'ta Renkler', İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- [14] Chevalier, J., Gheerbrant A., (1973),'Dictionnaire des Symboles',10. Basım, Paris, Ed.Seghers et Ed. Jupiter, (CHE a G).
- [15] Chijiwa, H., (1987), 'Color Harmony', Gloucester, Rockport Pub.
- [16] Favre, J.P (1969) 'Color Sells your Package', Zurich, ABC Verlag.
- [17] Legardinier, C., (1985), 'La Vie en Rose'. (A Suivre) 91, Casterman.
- [18] Patricx, G., (1973), 'Design et Environnement', Tournai, Casterman.
- [19] Maerz, A., Paul, M.R., (1950), 'A Dictionary of Color', McGraw-Hill Book Com.I., USA.
- [20] Alkaşı, A., (1995), ''Yörelereğimizden Gelin Başı'', Sanatsal Mozaik 3.
- [21] Eyüboğlu, İ.Z., (1991) , 'Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü', 2.Baskı, İstanbul, Sosyal Yay.
- [22] Pala, İ., 'Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü', 2.Basım(1.Bas., 1989), Ankara, Akçağ Bas..Y.P.
- [23] Uzunçarşılı, İ.H., (1988), 'Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı', Ankara, TTK Bas.
- [24] Ögel B., (1993), 'Türk Mitolojisi', 1. Cilt, 2. Baskı, Ankara, TTK Bas.
- [25] Koyunoğlu, A.İ., (1957), 'Konya'da Deri İşleri',Türk Folklor Araştırmaları.